

4 PRINCIPIÁLNÍ ZMĚNY ZÁPADONĚMECKÉ ZAHRANIČNÍ KULTURNÍ POLITIKY V ŠEDESÁTÝCH A SEDMDESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ

Jak jsme mohli vysledovat již v úvodních kapitolách, množství zahraničních kulturních aktivit Spolkové republiky Německo bylo již na počátku šedesátých let pozoruhodné, stejně jako jejich geografický dosah. Obojí během šedesátých a sedmdesátých let dále narůstalo, a tak stále palčivěji vyvstávala potřeba ucelené koncepce a systematického, plánovitého přístupu, který by vystřídal spíše reaktivní politiku padesátých let. V této kapitole budou analyzovány obecné principiální změny, kterých západoněmecká zahraniční kulturní politika doznala ve zmíněném období jedinečného „koncepčního kvasu“, jenž odrážel společenské změny neklidných šedesátých let i optimistickou víru v plánovatelnost politického vývoje na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Plánovaný rozvoj však vzápětí přibrzdila změna společenského klimatu následující po ropném šoku.

Nejdříve se zaměříme na postavení zahraniční kulturní politiky v rámci celkové zahraniční politiky Spolkové republiky Německo. Poté se budeme věnovat změnám v pojetí slova „kultura“ při koncipování západoněmecké zahraniční

kulturní politiky a s ním souvisejícímu zahrnování širších vrstev společnosti mezi cílové skupiny této politiky. Následně rozebereme často zdůrazňovaný princip vzájemné výměny a snahy o větší aktuálnost zprostředkovaného obrazu Německa. Zhodnotíme též změny věcných a geografických priorit západoněmecké zahraniční kulturní politiky. Mezi základní všeobecné principy patřilo i trvání na jednotě německé kultury. Uvedené zásadě se ovšem nebudeme věnovat v této kapitole, ale až později, při analýze interakcí západního a východního Německa v otázkách zahraniční kulturní politiky.

4.1 TŘETÍ PILÍŘ ZAHRANIČNÍ POLITIKY, NEBO PÁTÉ KOLO U VOZU?

Během šedesátých let začala být zahraniční kulturní politika západoněmeckými politiky a státními úředníky prohlašována za rovnocenný „třetí pilíř“ zahraniční politiky, vedle klasické diplomacie (a bezpečnostní politiky) a vedle zahraniční hospodářské politiky. Toto označení má kořeny ve vyjádřeních Dietera Sattlera, jenž vedl kulturní oddělení ministerstva zahraničí v první polovině šedesátých let. Sattler označoval zahraniční kulturní politiku za „třetí jeviště“ zahraniční politiky.⁶⁰⁵ Zatímco Gerhard Schröder, který stál v čele ministerstva zahraničí v době působení Dietera Sattlera, se s tímto pojetím neztotožňoval, jeho nástupce Willy Brandt ho v pozměněné podobě převzal a začal hovořit o „třetím pilíři“ zahraniční politiky,⁶⁰⁶ čehož se vděčně chytila média a později

⁶⁰⁵ Viz např. Dieter SATTLER, Die dritte Bühne der Außenpolitik, in: B. MARTIN (ed.), *Jahrbuch der Auswärtigen Kulturbeziehungen 1964*, s. 13–21, zvláště s. 16.

⁶⁰⁶ Viz především projev Willyho Brandta na tiskové konferenci u příležitosti vydání ročenky kulturního oddělení ministerstva zahraničí za rok 1966. – Bedeutung und Aufgaben der Auswärtigen Kulturpolitik. Im Dienste der Selbstdarstellung unseres Volkes und seines kulturellen Schaffens. Erfahrungsaustausch als

výrazy „třetí pilíř“ nebo „nosný pilíř“ poměrně často užívali i další politici a státní úředníci. V sedmdesátých letech tento výraz nechyběl v žádném z klíčových koncepčních dokumentů k zahraniční kulturní politice, ať byly přijaty ministerstvem zahraničí, spolkovým sněmem, nebo spolkovou vládou.⁶⁰⁷

Byla však metafora třetího pilíře odrazem reality nebo jen líbivým pozlátkem? Poslanec spolkového sněmu Georg Kahn-Ackermann položil už roku 1963 svým kolegům otázku, zda zahraniční kulturní politiku považují za „ornament“ či „slepé střevo“ v rámci celého uspořádání, nebo za „podstatný prvek politiky“?⁶⁰⁸ Na takové otázky se obvykle během veřejných politických diskusí odpovídalo ujištěním o důležitosti zahraniční kulturní politiky. Willy Brandt sám však v roce 1967 otevřeně přiznal, že vyváženosti mezi bezpečnostní politikou, zahraniční hospodářskou politikou a zahraniční kulturní politikou ještě nebylo dosaženo.⁶⁰⁹ Na konci sedmdesátých let si známá politička FDP, parlamentní státní tajemnice při ministerstvu zahraničí, Hildegard Hammová-Brücherová veřejně stěžovala, že by „jeden myslel“, že „třetí pilíř“ jejich zahraniční politiky je „spíše pátým kolem“.⁶¹⁰

Gebot politischer Verantwortung. Positive Bilanz des Bundesaußenministers, in: *Bulletin*, č. 71, 5. 7. 1967, s. 613–614, zde s. 613; Willy BRANDT, Geleitwort, in: Kulturabteilung des Auswärtigen Amtes (vyd.), *Jahresbericht 1966*, s. 7–9, zde s. 7.

⁶⁰⁷ Auswärtiges Amt (vyd.), *Leitsätze 1970*, s. 6, (bod I.3); „Bericht der Enquete-Kommission 1975“, s. 9 (bod 20); „Stellungnahme der Bundesregierung 1977“, s. 4 (body 6 a 7).

⁶⁰⁸ Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 4. Wahlperiode, 101. Sitzung vom 11. Dezember 1963, Stenographische Berichte, sv. 54, s. 4713.

⁶⁰⁹ Ziele und Wertvorstellungen der Auswärtigen Kulturpolitik. Auswärtige Kulturpolitik als tragender Pfeiler der Außenpolitik. Deutsche Sprache als wichtiges Instrument der Kulturarbeit im Ausland, in: *Bulletin*, č. 124, 3. 11. 1967, s. 1053–1054, zde s. 1053.

⁶¹⁰ Hildegard HAMM-BRÜCHER, Auswärtige Kulturpolitik. Bilanz und Perspektiven, in: *liberal* 19/7, 1977, s. 486–497, zde s. 486; TÁŽ, Die dritte Säule der Außenpolitik – eher ein fünftes Rad, in: *Frankfurter Rundschau*, 27. 6. 1977.

Zájem veřejnosti o zahraniční kulturní politiku byl celkově poměrně malý. Výjimku představovali intelektuálové, kteří ji nezřídka podporovali, a to i v médiích. V politických grémiích a institucích hrála zahraniční kulturní politika roli podřadnou, ba leckdy žádnou.⁶¹¹ Citujme Ralfa Dahrendorfa (FDP):

*„[...] ve Spolkové republice je kulturní zahraniční politika esoterické téma, nesporné a zároveň obklopené oparem nezájmu. Kdo někdy v Německém spolkovém sněmu hovořil na toto téma, zná ty tři čtyři tucty nezdolných, jejichž zdvořilý potlesk jde napříč stranami proto, že oni všichni příležitostně potřebují trochu podpory pro své expertizy; zná také zdvořilý nezájem ostatních; Ano, ano, to dělejte, člověče, frakce za Vámi stojí...“; vidět tam není.*⁶¹²

Podobných stížností bychom zde mohli citovat celou řadu,⁶¹³ uvedme ale pouze bonmot ministra zahraničí Gerharda Schrödera, který k „horlivcům“ ve věci zahraniční kulturní politiky nepatřil, a přesto si v plénu spolkového sněmu neodpustil tuto poznámku: „Dostali jsme se kvečeru v této výškové budově do poněkud intimní atmosféry, pokud si chceme počet účastníků vykládat jako výraz intimity.“⁶¹⁴ Malý zájem o zahraniční kulturní politiku ve sledované době ovšem nebyl ničím novým ani jen dočasným. S podobným problémem se dlouhodobě potýkala i domácí kulturní politika,⁶¹⁵ naopak

⁶¹¹ Podrobněji viz následující kapitola.

⁶¹² Ralf DAHRENDORF, Vorwort, in: H. PEISERT, *Die Auswärtige Kulturpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, s. 13–22, zde s. 13.

⁶¹³ Viz např. Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 5. Wahlperiode, 49. Sitzung vom 22. Juni 1966, Stenographische Berichte, sv. 62, s. 2407 (M. Schulze-Vorberg); Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 7. Wahlperiode, 239. Sitzung vom 7. Mai 1976, Stenographische Berichte, sv. 98, s. 16735 (D. Lattmann).

⁶¹⁴ Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 4. Wahlperiode, 101. Sitzung, s. 4723.

⁶¹⁵ Už v satirickém časopise *Simplicissimus* z roku 1925 můžeme najít karikaturu poslanců opouštějících Říšský sněm se slovy: „Pojďme do kina – dneska budou

zahraniční politika se celkově většinou těšila poměrně velkém zájmu.

Jaké cíle byly pro zahraniční kulturní politiku v šedesátých a sedmdesátých letech oficiálně vytyčeny? Byly tak skromné, že si nezasloužily zájem? Bylo tomu přesně naopak. Vytyčené cíle byly poměrně ambiciózní, ale velmi obecné, v podstatě se jednalo o cíle zahraniční politiky Spolkové republiky Německo jako takové. Zahraniční kulturní politika měla především sloužit „mezinárodnímu porozumění a zajištění míru“.⁶¹⁶ Ministr zahraničí Walter Scheel charakterizoval roku 1971 vztah mezi zahraniční kulturní politikou a zahraniční politikou slovy: „Obě mají jednu tvář, vztahují se k jednomu konceptu: sloužit míru, svobodě a pokroku.“⁶¹⁷

Zahraniční kulturní politika se podle stanoviska spolkové vlády z roku 1977 měla řídit všeobecnými zahraničněpolitickými cíli, které tehdy byly spatřovány v podpoře sjednocování Evropy a rozvoje transatlantického partnerství, v zajištění míru a uvolňování napětí mezi Západem a Východem, ve „vyrovnávání zájmů mezi průmyslovými a rozvojovými zeměmi“ a v podpoře svěbytného kulturního rozvoje rozvojových zemí.⁶¹⁸ Za „stálý“ cíl zahraniční kulturní politiky prohlásily spolkový sněm i spolková vláda „legitimaci Spolkové republiky jako kulturního státu v proměňujícím se světě“.⁶¹⁹

v plénu beztak řešeny jen otázky kultury!“ – Karikatura „Gehn wir ins Kino...“, in: *Simplicissimus* 30/14, 1925, s. 203.

⁶¹⁶ Auswärtiges Amt (vyd.), *Leitsätze 1970*, s. 5 (bod I.1); BPA (vyd.), *Jahresbericht der Bundesregierung 1970*, s. 83; „Stellungnahme der Bundesregierung 1977“, s. 4 (bod 6).

⁶¹⁷ „Rede des Bundesministers des Auswärtigen vor dem kulturpolitischen Beirat am 22. Januar 1971“, s. 5, AdL, f. N82, sv. 378 (otištěno jako Die Auswärtige Kulturpolitik ist nicht das Stiefkind unserer Außenpolitik, in: *Bulletin*, č. 10, 27. 1. 1971).

⁶¹⁸ „Stellungnahme der Bundesregierung 1977“, s. 4–5 (bod 7.3) a s. 15 (bod 65).

⁶¹⁹ „Bericht der Enquete-Kommission 1975“, s. 9 (bod č. 20); „Stellungnahme der Bundesregierung 1977“, s. 4 (bod 7.1).

Pouze poslední ze jmenovaných cílů je specifický pro zahraniční kulturní politiku – i ten je však velmi obecný. Nelze se příliš divit, že zahraniční kulturní politika nebyla většinou západoněmeckých politiků viděna jako část zahraniční politiky, jež je rovnocenná s její bezpečnostní a hospodářskou složkou. Můžeme ale souhlasit s Ralfem Dahrendorfem a Hansgertem Peisertem, že zahraniční kulturní politika jen nedoprovázela politické vztahy, ale rovněž je připravovala a do určité míry je na čas mohla i zastupovat.⁶²⁰ Skutečná očekávání západoněmeckých politiků a státních úředníků od zahraniční kulturní politiky tak lépe než Willy Brandt vystihla Hildegard Hammová-Brücherová, jež před metaforou pilíře upřednostňovala označení „třetí dimenze“, „která k výši a šíři politických a hospodářských vztahů připojuje ještě stabilizující hloubku kulturních vazeb“.⁶²¹

To, co se od zahraniční kulturní politiky očekávalo, bylo skutečně spíše utváření jakéhosi „podhoubí“ pro úspěšnou každodenní zahraniční politiku. Nešlo ani tak o rovnocenný třetí pilíř, jako o základnu, na níž by ostatní zahraničněpolitické aktivity mohly stavět. I toto přirovnání ovšem charakterizuje pouze ideální podobu vztahu. V praxi plnila zahraniční kulturní politika nezřídka funkci jakéhosi „korektivu“,⁶²² který reagoval na aktuální potřeby (ať už šlo o snahy vyrovnat se momentálně zvýšeným aktivitám NDR, nebo úsilí zlepšit obraz Německa v zahraničí, poškozený například v roce 1977 negativním ohlasem *stammheimských procesů* s teroristy RAF).

⁶²⁰ Verhandlungen des Deutschen Bundestages, 6. Wahlperiode, 15. Sitzung vom 28. November 1969, Stenographische Berichte, sv. 71, s. 542 (R. Dahrendorf); H. PEISERT, *Die Auswärtige Kulturpolitik der Bundesrepublik Deutschland*, s. 44.

⁶²¹ Hildegard HAMM-BRÜCHER, *Auswärtige Kulturpolitik beginnt zu Hause. Wirtschaftsriese als Kulturgartenzweig*, in: *Die Zeit*, 23. 9. 1977. Přetištěno in: H. HAMM-BRÜCHER, *Kulturbeziehungen weltweit*, s. 19–23, zde s. 21.

⁶²² B. LIPPERT, *Auswärtige Kulturpolitik im Zeichen der Ostpolitik*, s. 145.